

А.А. Ащеулов, д.т.н., проф.

Інститут термоелектрики НАН і МОН України

М.Я. Дерев'янчук, аспірант

Д.О. Лавренюк, студент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

**Вихорі з ламінарним та турбулентним характерами течій
в анізотропних середовищах**

У дослідженні розроблено й описано у загальному вигляді нові моделі та пристрої енергетичних перетворювачів. Запропоновані пристрої працюють на основі прямокутного паралелепіпеда довжиною a , висотою b і шириною c ($a \gg b \cong c$), виготовленого з анізотропного матеріалу. Вибрані кристалографічні осі згаданого матеріалу розміщено у бічній грані ($a \times b$) прямокутної пластини, при цьому одна з кристалографічних осей нахилена під деяким кутом γ до довжини a . В основу методу енергетичної трансформації покладено ефект поляризації об'єму такої анізотропної пластини та виникнення як поздовжньої $\vec{F}_{\parallel}$, так і поперечної $\vec{F}_{\perp}$ складових вихорового енергетичного поля. У першому випадку для виготовлення анізотропної пластини використовується уніполярний анізотропний матеріал, який характеризується тензором другого рангу $\hat{\tau}_1$. Усі коефіцієнти тензора $\hat{\tau}_1$ є додатними ($\tau_{ii} > 0, i = 1..3$). За виконання належних граничних умов в об'ємі уніполярного анізотропного середовища формуються вихорі, що мають ламінарний характер течії. У випадку дії зустрічного електричного E , магнітного H , гравітаційного G полів і потоків, електричного струму I та теплового потоку Q спостерігається перетворення енергії, коефіцієнт якого не перевищує 1 ($t \leq 1$).

Для випадку біполярних анізотропних матеріалів, за виконання граничних умов, формуються енергетичні вихорі, що характеризуються турбулентним характером течії. Такий біполярний анізотропний матеріал описується тензором другого рангу $\hat{\tau}_2$. Розглядається випадок, коли один із коефіцієнтів тензора $\hat{\tau}_2$ є від'ємним $\tau_{22} < 0$ ($\tau_{ii} > 0, i = 1, 3$). Турбулентні енергетичні вихорі, взаємодіючи із зовнішнім середовищем, дають можливість отримати коефіцієнт перетворення значно більший за 1 ($|t| > 1$). У цілому це значно розширює існуючі можливості та обумовлює появу нових методів і створених на основі них пристроїв перетворення енергії.

Ключові слова: тензор; анізотропія; метаматеріал; уніполярність; біполярність; вихор; турбулентність.

Актуальність теми. Сьогодні характеризується наявністю великої кількості як методів, так і приладів перетворення енергії. Загальновідомо, що ККД таких пристроїв не перевищує 1. Поява метаматеріалів викриває можливості для створення нових методів та пристроїв з підвищеним значенням ККД.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спираються автори. Дослідження термоелектричних явищ в анізотропних середовищах висвітлено у роботах А.Г. Самойловича [1–4], Л.І. Анатичука [5–6], А.А. Ащеулова [7–8] та ін. Протягом останніх 20-ти років почалися активні дослідження метаматеріалів [9–12]. Якщо в анізотропних матеріалах використовувати композиції матеріалів з метаматеріалами, то проявляються нові малодосліджені особливості. Інформаційну основу опублікованих матеріалів представлено в попередніх публікаціях авторів цієї статті [13–20].

Метою статті є дослідження і оцінка можливості створення нових методів та пристроїв перетворення енергії, які базуються на використанні поперечних ефектів у штучних анізотропних, як уніполярних, так і біполярних, матеріалах з покращеними характеристиками.

Викладення основного матеріалу. На сьогодні певний інтерес викликають різноманітні вихорі: вихорі хвиль, оптичні вихорі, електромагнітні вихорі, квантові вихорі, вихорі Абрикосова, гравітаційні вихорі та ін. Поруч із згаданими вихорами відомі також і вихорі електричного («струми Фуко») [21] та термоелектричного струму [5, 6, 22], які описані для уніполярних анізотропних або неоднорідних матеріалів. Поряд з цим відомі також і біполярні анізотропні матеріали [23], які створюють як з класичних електропровідних, діелектричних, магнітних матеріалів, так і метаматеріалів, способи виготовлення яких вже розроблені, а окремі і запатентовані [10, 12].

Загальна фізична модель уніполярного анізотропного перетворювача. Як відомо, тензор другого рангу $\hat{\tau}_1$ у головних кристалографічних напрямках для уніполярного анізотропного матеріалу представлено у такому вигляді [24]:

$$\hat{\tau}_1 = \tau_0 \begin{vmatrix} \tau_{11} & 0 & 0 \\ 0 & \tau_{22} & 0 \\ 0 & 0 & \tau_{33} \end{vmatrix}, \quad (1)$$

де як $\hat{\tau}_1$ мається на увазі потрібні фізичні характеристики матеріалу, такі як: електропровідність (σ), теплопровідність (κ), термоЕРС (α), магнітна проникність (μ), діелектрична проникність (ϵ) та ін.

За наявності прямокутної пластини з анізотропного уніполярного матеріалу довжиною a шириною b та висотою c ($a \gg b \cong c$), характеристика якого вказується у згаданому вище тензорі, одним із зазначених коефіцієнтів таким чином, що вибрані кристалографічні осі τ_{11} , τ_{22} розміщено у бічній стороні $a \times b$ пластини, при цьому одна з кристалографічних осей нахилена під деяким кутом γ до довжини a (рис. 1). У цьому випадку загальний тензор $\hat{\tau}_1$ представляється таким чином:

$$\hat{\tau}_1 = \begin{vmatrix} \tau_{11} \cos^2 \gamma + \tau_{22} \sin^2 \gamma & (\tau_{11} - \tau_{22}) \cdot \sin \gamma \cdot \cos \gamma & 0 \\ (\tau_{11} - \tau_{22}) \cdot \sin \gamma \cdot \cos \gamma & \tau_{11} \sin^2 \gamma + \tau_{22} \cos^2 \gamma & 0 \\ 0 & 0 & \tau_{33} \end{vmatrix}, \quad (2)$$

та характеризується наявністю як поздовжньої $\tau_{1\parallel}$, так і поперечної $\tau_{1\perp}$ складових:

$$\tau_{1\parallel} = \tau_0 (\tau_{11} \cos^2 \gamma + \tau_{22} \sin^2 \gamma), \quad (3)$$

$$\tau_{1\perp} = \tau_0 (\tau_{11} - \tau_{22}) \cdot \sin \gamma \cdot \cos \gamma. \quad (4)$$

При цьому коефіцієнт перетворення m_1 такої структури, в основі якої знаходиться згадана вище прямокутна пластинка, має такий вигляд:

$$m_1 = \frac{\tau_{1\perp}}{\tau_{1\parallel}} = \frac{(\tau_{11} - \tau_{22}) \cdot \sin \gamma \cdot \cos \gamma}{\tau_{11} \cos^2 \gamma + \tau_{22} \sin^2 \gamma}. \quad (5)$$

Проведені чисельні оцінки пристроїв (трансформатор, концентратор, перетворювач) показують, що за $a \gg b \cong c$ крайовими умовами на торцевих $b \times c$ і на бічних $a \times b$ гранях можна знехтувати [13, 14, 16].

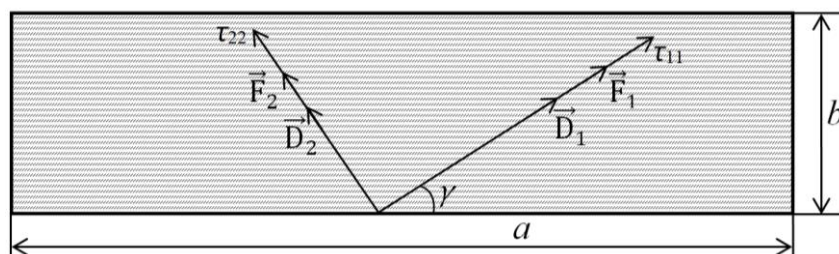

Рис. 1. Орієнтація кристалографічних осей в анізотропній прямокутній пластині з уніполярного матеріалу та розташування векторів енергетичної дії $\vec{F}_1$, $\vec{F}_2$ та векторів енергетичної індукції $\vec{D}_1$, $\vec{D}_2$

Внаслідок виконання умови

$$\frac{\partial \tau_{11}}{\partial x} \neq \frac{\partial \tau_{22}}{\partial y} \quad (6)$$

за наявності деякого енергетичного потоку $F(t)$ вздовж висоти b пластини (рис. 1) зовнішньої енергетичної дії $F(t) = F_0 \sin(\omega t)$ в її об'ємі виникає замкнутий вихор $F_L \neq 0$. Цей вихор, як впливає з робіт А.Г. Самойловича, характеризується ламінарним характером течії [4].

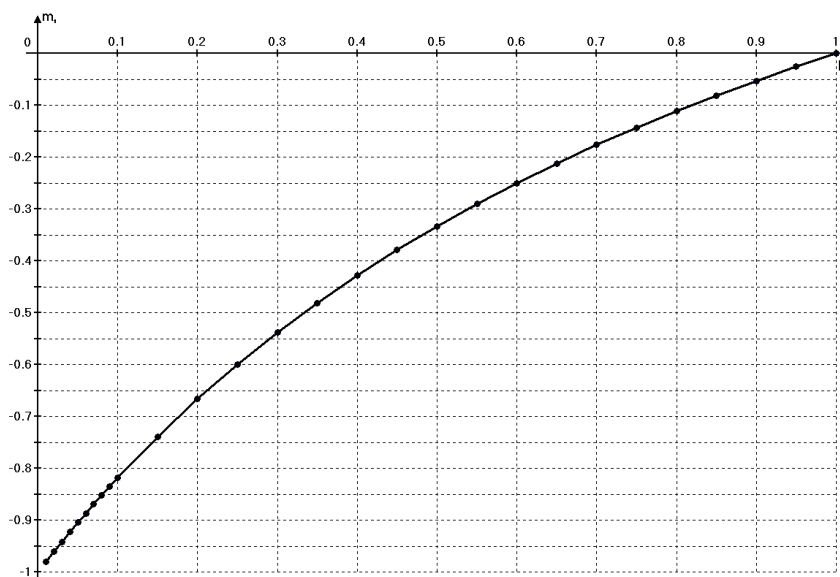

Рис. 2. Залежність коефіцієнта перетворення m_1 від величини анізотропії за $0 < K < 1$ та кута $\gamma = 45^\circ$

Проведені дослідження за різних коефіцієнтів анізотропії $K = \tau_{11} / \tau_{22}$ ($0 < K < \infty$) показали, що в розглядуваному випадку величина коефіцієнта перетворення не перевищує 1 ($m \leq 1$) [20]. Для випадків, як $0 < K < 1$ (рис. 2), так і для $1 < K < \infty$ (рис. 3).

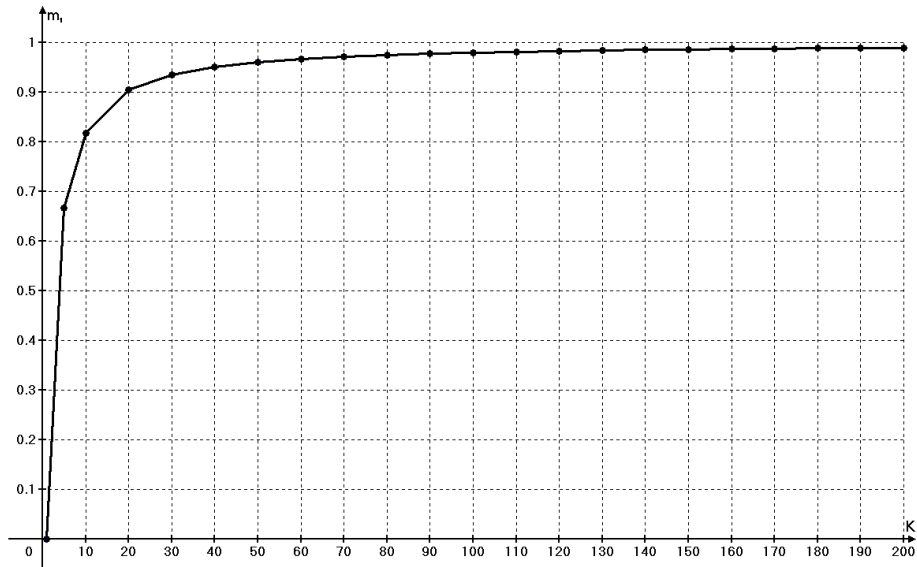

Рис. 3. Залежність коефіцієнта перетворення m_1 від величини анізотропії за $1 < K < \infty$ та кута $\gamma = 45^\circ$.

Розглянутий тип ламінарних вихорів спостерігається у таких анізотропних пристроях, як трансформатори електричного поля та струму [17, 25], концентратори магнітного поля [16, 26] та інших перетворювачах.

Загальна фізична модель біполярного анізотропного перетворювача. Розширення можливостей перетворення енергії спостерігається у випадку застосування анізотропних біполярних матеріалів, які характеризуються різними знаками компонент тензора $\hat{\epsilon}_2$ у головних кристалографічних напрямках [24]:

$$\hat{\epsilon}_2 = \tau_0 \begin{vmatrix} \tau_{11} & 0 & 0 \\ 0 & -\tau_{22} & 0 \\ 0 & 0 & \tau_{33} \end{vmatrix}. \quad (7)$$

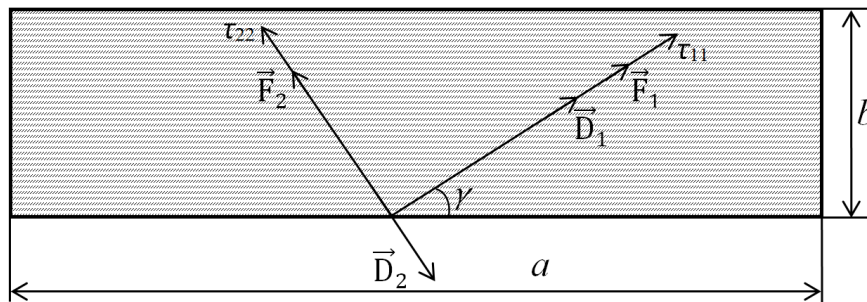

Рис. 4. Орієнтація кристалографічних осей в анізотропній прямокутній пластині з біполярного матеріалу та розташування векторів енергетичної дії $\vec{F}_1, \vec{F}_2$ та векторів енергетичної індукції $\vec{D}_1, \vec{D}_2$

Створення з такого матеріалу аналогічної прямокутної пластини $a \gg b \cong c$ (рис. 4) за аналогічних граничних умов, як і в попередньому випадку дозволяє представити тензор $\hat{\epsilon}_2$ таким чином [4]:

$$\hat{\epsilon}_2 = \begin{vmatrix} \tau_{11} \cos^2 \gamma - \tau_{22} \sin^2 \gamma & (\tau_{11} + \tau_{22}) \cdot \sin \gamma \cdot \cos \gamma & 0 \\ (\tau_{11} + \tau_{22}) \cdot \sin \gamma \cdot \cos \gamma & \tau_{11} \sin^2 \gamma - \tau_{22} \cos^2 \gamma & 0 \\ 0 & 0 & \tau_{33} \end{vmatrix}, \quad (8)$$

що характеризується наявністю як поздовжньої $\tau_{2\parallel}$, так і поперечної $\tau_{2\perp}$ складових:

$$\tau_{2\parallel} = \tau_0 (\tau_{11} \cos^2 \gamma - \tau_{22} \sin^2 \gamma), \quad (9)$$

$$\tau_{2\perp} = \tau_0 (\tau_{11} + \tau_{22}) \cdot \sin \gamma \cdot \cos \gamma. \quad (10)$$

При цьому коефіцієнт перетворення m_2 пристрою, в основі якого знаходиться згадана вище прямокутна пластинка, має вигляд:

$$m_2 = \frac{\tau_{2\perp}}{\tau_{2\parallel}} = \frac{(\tau_{11} + \tau_{22}) \cdot \sin\gamma \cdot \cos\gamma}{\tau_{11}\cos^2\gamma - \tau_{22}\sin^2\gamma}. \quad (11)$$

Дослідження функції

$$m_2(K, \gamma) = \frac{(K + 1) \cdot \operatorname{tg} \gamma}{K - \operatorname{tg}^2 \gamma} \quad (12)$$

на екстремум ($\partial m_2 / \partial \gamma = 0, \partial^2 m_2 / \partial \gamma^2 < 0$) демонструє, що точки екстремуму функції відсутні.

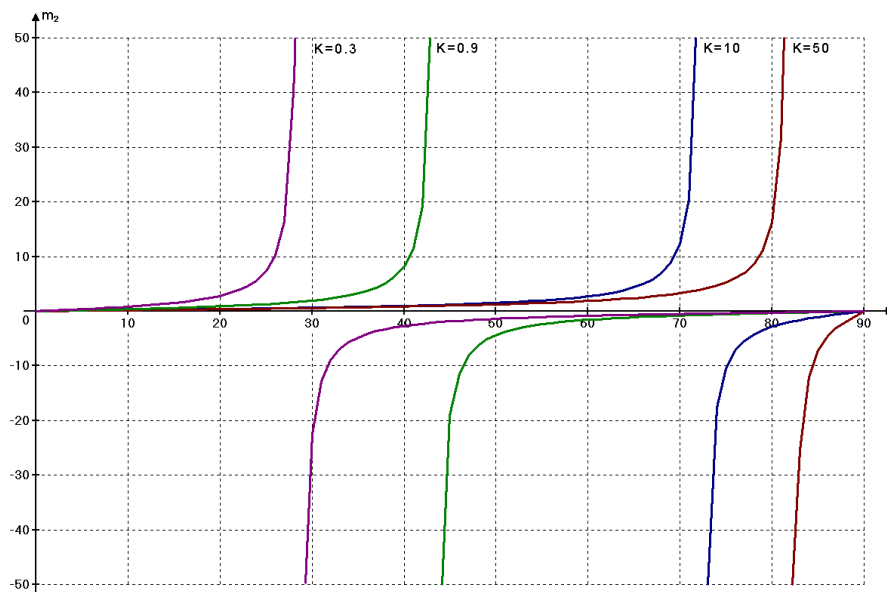

Рис. 5. Залежність коефіцієнта перетворення m_2 від кута γ за фіксованих коефіцієнтів анізотропії біполярного матеріалу $K = 0,3; 0,9; 10; 50$

Функція $m_2(K, \gamma)$ має сингулярний характер. Така особливість дає змогу варіювати величиною коефіцієнта m_2 цього пристрою в широких межах шляхом підбору відповідного кута γ . Таку можливість продемонстровано на рисунку 5. для чотирьох анізотропних біполярних матеріалів з коефіцієнтами анізотропії $K = 0,3, 0,9, 10$ і 50 . Аналіз цих графіків демонструє, що завжди існує можливість підбору кута γ для заданого m_2 з необхідною величиною і знаком.

Умови виникнення такого енергетичного вихору в об'ємі пластини мають такий вигляд [4]:

$$\frac{\partial \tau_{11}}{\partial x} \neq \left| \frac{\partial \tau_{22}}{\partial y} \right| \quad (13)$$

Якщо кут $\gamma = 45^\circ$ вираз (12) набуває такого вигляду:

$$m_2 = \frac{\sigma_{11} + \sigma_{22}}{\sigma_{11} - \sigma_{22}} = \frac{K+1}{K-1}. \quad (14)$$

Аналіз цих функцій показує, що значення коефіцієнта $|m_2| > 1$, це дає можливість зробити висновок про енергетичну взаємодію між такими вихорами в об'ємі цієї анізотропної пластини (рис. 4) із зовнішнім енергетичним середовищем [27, 28]. Тобто, таку анізотропну біполярну структуру з вихорами, що виникають в її об'ємі можна розглядати як відкриту енергетичну систему. Таким чином, використання анізотропного біполярного матеріалу веде до підвищення коефіцієнта перетворення m_2 порівняно з уніполярними анізотропними матеріалами.

Пояснення цього явища можна дати з використанням уявлень вихрової електродинаміки. У випадку протікання енергетичного потоку $F(t) = F_0 \sin(\omega t)$ вздовж її висоти b в її об'ємі виникають енергетичні вихори, які характеризуються турбулентною течією [29, 30]. У нашому випадку аналогічно [27, 29], зміна характеру вихору з ламінарною течією на турбулентну обумовлена переорієнтацією напрямків відповідних складових векторів (рис. 4). У цьому разі поздовжня складова вектора розташовується антипаралельно кристалографічному напрямку другої вибраної кристалографічної осі. Напрямок згенерованої енергії у цьому випадку розташовується антипаралельно напрямку вектора енергії, що її генерує.

Проходження вектора генеруючої енергії $f(t)$ вздовж висоти b викликає появу вектора згенерованої енергії $F(t)$ вздовж довжини a .

У цьому випадку енергетичний вихор згідно з [4, 5, 29] представляється таким чином:

$$\operatorname{rot} \vec{f} = \begin{cases} -\omega, & \text{при } 0 < K < 1, \\ \omega, & \text{при } 1 < K < \infty \end{cases} \quad (15)$$

де $\omega = F(\sigma_{11}, \sigma_{22}, a, b, c, \gamma)$ – кругова частота обертання енергетичного вихору, знаки «+» та «-» – позначають напрямок його обертання.

Такі енергетичні вихори є ефективним механізмом, що перекачують енергію $\vec{E}$ між зовнішнім енергетичним середовищем і в нашому випадку об'ємом анізотропної біполярної пластини.

Презентований механізм енергетичної взаємодії є перспективним для сучасної науки та техніки.

Енергія зовнішнього середовища, що застосовується у розглянутих випадках, складається з набору, як відомих енергій (електрична, теплова, магнітна, гравітаційна ...), так і малодосліджених енергій космічного походження, які можуть взаємодіяти між собою. Залежно від типу вихору (електричний, магнітний, гравітаційний ...) ці складові взаємодіють відповідно з певною складовою енергією. Така взаємодія є маловивченою та потребує подальшого, більш глибокого дослідження.

Висновки. Отримання у 2000 р. першого зразка метаматеріалу, науковою групою з Каліфорнійського університету, викликало велике зацікавлення дослідників з усього світу. Протягом останніх десятиріч було опубліковано чимало цікавих робіт у області теоретичних та експериментальних досліджень метаматеріалів. Враховуючи фізичні властивості експериментальних зразків метаматеріалів та їх композицій, запропоновано новий метод та пристрої перетворення енергії.

У роботі проведено чисельні розрахунки та показано, що використання у пристроях перетворення енергії композитних матеріалів з використанням метаматеріалів веде до підвищення коефіцієнта перетворення порівняно з уніполярними анізотропними матеріалами. Запропонований метод та пристрої дозволять значно розширити номенклатури незалежних, екологічних методів перетворення та отримання енергії.

Список використаної літератури:

1. *Samoilovich A.G.* On the Theory of Anisotropic Thermoelectric power in Semiconductors / *A.G. Samoilovich, M.V. Nitsovich, V.M. Nitsovich* // *Physica. Status. Solidi.* – 1966. – P. 459–465. DOI: 10.1002/pssb.19660160210.
2. *Samoilovich A.G.* Phonon-drag effect anisotropy parameter of the thermoelectric power in n-Ge / *A.G. Samoilovich, I.S. Buda* // *Physics Letters A.* – 1968. – Vol. 28 (6). – P. 408–409. DOI: 10.1016/0375-9601(68)90463-5.
3. Galvanothermoelectric effects in anisotropic media / *P.I. Abanskii, I.S. Buda, I.V. Dakhovskii, A.G. Samoilovich* // *Physica. Status. Solidi.* – 1975. – P. 291–299. DOI: 10.1002/pssb.2220670128.
4. *Вихор Л.М.* Термоелектричні та термомагнітні методи перетворення енергії: конспект лекцій професора А.Г. Самойловича / *Л.М. Вихор, О.А. Охрем, А.О. Снарський.* – Чернівці: Рута, 2006. – 228 с.
5. *Anatychuk L.I.* Thermoelectricity. Vol. 1. Physics of Thermoelectricity / *L.I. Anatychuk.* – Kyiv, Chernivtsi: Institute of Thermoelectricity, 1998.
6. *Anatychuk L.I.* Thermoelectricity. Vol. 2. Thermoelectric power converters / *L.I. Anatychuk.* – Kyiv, Chernivtsi: Institute of Thermoelectricity, 2003.
7. *Ащеулов А.А.* Нові термоелектричні ефекти та елементи / *А.А. Ащеулов, В.Г. Охрем, І.С. Романюк.* – Чернівці: Видавничий дім «Родовід», 2015. – 228 с.
8. *Ащеулов А.А.* Анізотропні оптичні термоелементи на основі антимоніду кадмію та їх застосування / *А.А. Ащеулов, І.С. Романюк.* – Чернівці: Золоті литаври, 2012. – 228 с.
9. *Metamaterials: physics and engineering explorations* / in *Nader Engheta and Richard W. Ziolkowski* ed. – New Jersey: Wiley-IEEE Press, 2006. – 440 p.
10. *Dielectric metamaterials: fundamentals, designs, and applications* / in *Brener Igal, Liu Sheng, Staude Isabelle and other* (ed.). – Cambridge: Woodhead Publishing Series in Electronic and Optical Materials, 2019. – 1st Ed. – 310 p.
11. *Electromagnetic metamaterials: modern insights into macroscopic electromagnetic fields* / in *Kazuaki Sakoda* ed. – Singapore: Springer, 2019. – 1st ed. – 292 p.
12. *Metamaterials: technology and applications* / *Pankaj K. Choudhury* ed. – New York: Boca Raton, 2021. – 1st Ed. – 408 p.
13. *Ashcheulov A.* The Phenomenon of Electroohmic Transformation / *A.Ashcheulov, M.Derevianchuk, D.Lavreniuk* // *Physics and Chemistry of Solid State.* – 2020. – № 21 (4). – P. 743–748. DOI: 10.15330/pcss.21.4.743-748.
14. On the Possibility of Electrostatic Transformation by Anisotropic Dielectric Environment / *A.A. Ashcheulov and other* // *American Journal of Engineering Research (AJER).* – 2021. – Vol. 10 (7). – P. 112–118.
15. *Ащеулов А.* Анізотропний метадіелектричний перетворювач / *А.Ащеулов, М.Дерев'янчук, Д.Лавренюк* // *Електротехніка та енергетика.* – 2021. – № 4. – С. 18–27. DOI: 10.15588/1607-6761-2021-4-2.
16. *Ashcheulov A.* Effect of magnetic field concentration / *A.Ashcheulov, M.Derevianchuk, D.Lavreniuk* // *Physics and Chemistry of Solid State.* – 2022. – № 23 (1). – P. 72–76. DOI: 10.15330/pcss.23.1.72-76.
17. *Ashcheulov A.* The phenomenon of electroohmic energy conversion in anisotropic electroconductive environments / *A.Ashcheulov, M.Derevianchuk, D.Lavreniuk* // *Physics and Chemistry of Solid State.* – 2022. – № 23 (4). – P. 693–698. DOI: 10.15330/pcss.23.4.693-698.
18. *Ashcheulov A.A.* The Phenomenon of Electric Field Energy Conversion in Anisotropic Metadielectric Media / *A.A. Ashcheulov, M.Ya. Derevianchuk, D.O. Lavreniuk* // *American Journal of Physical Chemistry.* – 2022. – Vol. 11, № 2. – P. 25–31. DOI: 10.11648/j.ajpc.20221102.11.
19. *Ащеулов А.А.* Ефект концентрації магнітного поля в анізотропних метамагнітних середовищах / *А.А. Ащеулов, М.Я. Дерев'янчук, Д.О. Лавренюк* // *Технічна інженерія.* – 2022. – № 1 (89). – P. 116–124. DOI: 10.26642/ten-2022-1(89)-116-124.

20. Ashcheulov A. The method of turbulent transformation of energy / A.Ashcheulov, M.Derevianchuk, D.Lavreniuk // *Engineering Reports*. – 2023. DOI: 10.1002/eng2.12620.
21. Білокур І.П. Основи дефектоскопії / І.П. Білокур. – К. : Азимут-Україна, 2004. – 496 с.
22. Hirose A. Mathematical Theory of Multi-dimensionnal Thermo-electricity with Some Experimental Proofs / A.Hirose // *The Journal of The Institute of Electrical Engineers of Japan*. – 1954. – № 74. – P. 1056 [Electronic resource]. – Access mode : https://www.jstage.jst.go.jp/article/ieejjournal1888/74/792/74_792_1056/_pdf/-char/en.
23. Штучний анізотропний метаматеріал : Патент України № 151159 / А.А. Ащеулов, М.Я. Дерев'яничук, Д.О. Лавренюк, І.С. Романюк. – 2022.
24. Nye J.F. Physical Properties of Crystals: Their Representation by Tensors and Matrices / J.F. Nye. – Oxford : Oxford University Press, 1985.
25. Анізотропний діелектричний трансформатор : Патент України № 146001 / А.А. Ащеулов, М.Я. Дерев'яничук, Д.О. Лавренюк, І.С. Романюк. – 2021.
26. Ащеулов А.А. Концентратор магнітного поля : Патент України № 141900 / А.А. Ащеулов, О.С. Веренко, Д.О. Лавренюк. – 2020.
27. Федорченко А.М. Теоретична фізика. Квантова механіка, термодинаміка і статистична фізика. Т.2 / А.М. Федорченко. – Київ : Вища школа, 1993. – 415 с.
28. Vennegut B. Electrical Theory of Tornadoes / B.Vennegut // *J. Geophys. Res.* – 1960. – Vol. 65. – P. 203–212.
29. Халатов А.А. Основи теорії прилежового шару / А.А. Халатов, Є.В. Мочалін, Н.Ф. Димитрієва. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. – 191 с.
30. Davidson L. An introduction to turbulence models / L.Davidson. – Göteborg : Chalmers Un-ty of Technology, 2003. – 48 p.

References:

1. Samoilovich, A.G., Nitsovich, M.V. and Nitsovich, V.M. (1966), «On the Theory of Anisotropic Thermoelectric power in Semiconductors», *Physica. Status. Solidi*, pp. 459–465, doi: 10.1002/pssb.19660160210.
2. Samoilovich, A.G. and Buda, I.S. (1968), «Phonon-drag effect anisotropy parameter of the thermoelectric power in n-Ge», *Physica Letters A*, Vol. 28 (6), pp. 408–409, doi: 10.1016/0375-9601(68)90463-5.
3. Abanskii, P.I., Buda, I.S., Dakhovskii, I.V. and Samoilovich, A.G. (1975), «Galvanothermomagnetic effects in anisotropic media», *Physica. Status. Solidi*, pp. 291–299, doi: 10.1002/pssb.2220670128.
4. Vykhor, L.M., Okhrem, O.A. and Snarskyi, A.O. (2006), *Termoelektrychni ta termomagnitni metody peretvorennia enerhii*, konspekt leksii profesora A.H. Samoilovycha, Ruta, Chernivtsi, 228 p.
5. Anatychuk, L.I. (1998), *Thermoelectricity. Vol.1. Physics of Thermoelectricity*, Institute of Thermoelectricity, Kyiv, Chernivtsi.
6. Anatychuk, L.I. (2003), *Thermoelectricity. Vol. 2. Thermoelectric power converters*, Institute of Thermoelectricity, Kyiv, Chernivtsi.
7. Ashcheulov, A.A., Okhrem, V.H. and Romaniuk, I.S. (2015), *Novi termoelektrychni efekty ta elementy*, Vydavnychiy dim «Rodovid», Chernivtsi, 228 p.
8. Ashcheulov, A.A. and Romaniuk, I.S. (2012), *Anizotropni optychni termoelementy na osnovi antymonidu kadmiu ta yikh zastosuvannia*, Zoloti lytavry, Chernivtsi, 228 p.
9. Engheta, Nader and Ziolkowski, Richard W. (ed.) (2006), *Metamaterials: physics and engineering explorations*, Wiley-IEEE Press, New Jersey, 440 p.
10. Brener Igal, Liu Sheng, Staude Isabelle et al. (ed.) (2019), *Dielectric metamaterials: fundamentals, designs, and applications*, Woodhead Publishing Series in Electronic and Optical Materials, Cambridge, UK, 1st Ed., 310 p.
11. Kuzuaki Sakoda (ed.) (2019), *Electromagnetic metamaterials: modern insights into macroscopic electromagnetic fields*, Springer, Singapore, 1st ed., 292 p.
12. Pankaj K. Choudhury (ed.) (2021), *Metamaterials: technology and applications*, Boca Raton, New York, 1st Ed., 408 p.
13. Ashcheulov, A., Derevianchuk, M. and Lavreniuk, D. (2020), «The Phenomenon of Electroohmic Transformation», *Physics and Chemistry of Solid State*, No. 21 (4), pp. 743–748, doi: 10.15330/pcss.21.4.743-748.
14. Ashcheulov, A.A. et al. (2021), «On the Possibility of Electrostatic Transformation by Anisotropic Dielectric Environment», *American Journal of Engineering Research (AJER)*, Vol. 10 (7), pp. 112–118.
15. Ashcheulov, A., Derevianchuk, M. and Lavreniuk, D. (2021), «Anizotropnyi metadiielektrychnyi peretvoriuvach», *Elektrotehnika ta enerhetyka*, No. 4, pp. 18–27, doi: 10.15588/1607-6761-2021-4-2.
16. Ashcheulov, A., Derevianchuk, M. and Lavreniuk, D. (2022), «Effect of magnetic field concentration», *Physics and Chemistry of Solid State*, No. 23 (1), pp. 72–76, doi: 10.15330/pcss.23.1.72-76.
17. Ashcheulov, A., Derevianchuk, M. and Lavreniuk, D. (2022), «The phenomenon of electroohmic energy conversion in anisotropic electroconductive environments», *Physics and Chemistry of Solid State*, No. 23 (4), pp. 693–698, doi: 10.15330/pcss.23.4.693-698.
18. Ashcheulov, A.A., Derevianchuk, M.Ya. and Lavreniuk, D.O. (2022), «The Phenomenon of Electric Field Energy Conversion in Anisotropic Metadielectric Media», *American Journal of Physical Chemistry*, Vol. 11, No. 2, pp. 25–31, doi: 10.11648/j.ajpc.20221102.11.
19. Ashcheulov, A.A., Derevianchuk, M.Ia. and Lavreniuk, D.O. (2022), «Efekt kontsentratsii mahnitnoho polia v anizotropnykh metamahnitnykh seredovyshchakh», *Tekhnichna inzheneriia*, No. 1 (89), pp. 116–124, doi: 10.26642/ten-2022-1(89)-116-124.
20. Ashcheulov, A., Derevianchuk, M. and Lavreniuk, D. (2023), «The method of turbulent transformation of energy», *Engineering Reports*, doi: 10.1002/eng2.12620.
21. Bilokur, I.P.(2004), *Osnovy defektoskopii*, Azymut-Ukraina, K., 496 p.

22. Hirose, A. (1954), «Mathematical Theory of Multi-dimensionnal Thermo-electricity with Some Experimental Proofs», *The Journal of The Institute of Electrical Engineers of Japan*, No. 74, pp. 1056, [Online], available at: https://www.jstage.jst.go.jp/article/ieejjournal1888/74/792/74_792_1056/_pdf/-char/en
23. Ashcheulov, A.A., Derevianchuk, M.Ia., Lavreniuk, D.O. and Romaniuk, I.S. (2022), *Shtuchnyi anizotropnyi metamaterial*, Patent Ukrainy No. 151159.
24. Nye, J.F. (1985), *Physical Properties of Crystals: Their Representation by Tensors and Matrices*, Oxford University Press, Oxford.
25. Ashcheulov, A.A., Derevianchuk, M.Ia., Lavreniuk, D.O. and Romaniuk, I.S. (2021), *Anizotropnyi dielektrychnyi transformator*, Patent Ukrainy No. 146001.
26. Ashcheulov, A.A., Verenko, O.S. and Lavreniuk, D.O. (2020), *Kontsentrator mahnitnoho polia*, Patent Ukrainy No. 141900.
27. Fedorchenko, A.M. (1993), *Teoretychna fizyka. Kvantova mekhanika, termodynamika i statystychna fizyka. T.2, Vyshcha shkola*, Kyiv, 415 p.
28. Vennegut, B. (1960), «Electrical Theory of Tornadoes», *J. Geophys. Res.*, Vol. 65, pp. 203–212.
29. Khalatov, A.A., Mochalin, Ye.V. and Dymytriieva, N.F. (2019), *Osnovy teorii pryvezhovoho sharu*, KPI im. Ihoria Sikorskoho, Kyiv, 191 p.
30. Davidson, L. (2003), *An introduction to turbulence models*, Charmles Un-ty of Technology, Göteborg, 48 p.

Ащеулов Анатолій Анатолійович – доктор технічних наук, професор Інституту термоелектрики НАН і МОН України.

<https://orcid.org/0000-0002-3195-6342>.

Наукові інтереси:

- термоелектричні явища в анізотропних середовищах та їх практичне застосування;
- розробка та впровадження в промисловість пристроїв та приладів, що працюють на основі термоелектричних явищ в анізотропних середовищах;
- метаматеріали.

Дерев'янчук Микола Ярославович – аспірант, заступник директора Відокремленого структурного підрозділу «Фаховий коледж Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича».

<https://orcid.org/0000-0001-7218-1451>.

Наукові інтереси:

- термоелектричні явища в анізотропних середовищах та їх практичне застосування;
- дослідження нелінійних коливних систем;
- метаматеріали.

Лавренюк Дмитро Олександрович – студент Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

<https://orcid.org/0000-0001-5859-4479>.

Наукові інтереси:

- термоелектричні явища в анізотропних середовищах та їх практичне застосування;
- мікропроцесорні системи керування технологічними об'єктами (процесами);
- метаматеріали.

Ashcheulov A.A., Derevianchuk M.Ya., Lavreniuk D.O.

Vortices with laminar and turbulent flow patterns in anisotropic media

The study develops and describes, in general, new models and devices of energy converters. The proposed devices operate on the basis of a rectangular parallelepiped with length a , height b , and width c ($a \gg b \cong c$) made of anisotropic material. The selected crystallographic axes of the mentioned material are located in the side face ($a \times b$) of a rectangular plate, and one of the crystallographic axes is inclined at a certain angle γ to length a . The method of energy transformation is based on the effect of polarization of the volume of such an anisotropic plate and the appearance as a longitudinal one $\vec{F}_{\parallel}$, and transverse $\vec{F}_{\perp}$ components of the vortex energy field.

In the first case, a unipolar anisotropic material characterized by a second-rank tensor is used to make anisotropic platinum $\hat{\tau}_1$. All tensor coefficients $\hat{\tau}_1$ are positive ($\tau_{ii} > 0, i = 1..3$). When the proper boundary conditions are met, vortices with a laminar flow character are formed in the volume of a unipolar anisotropic medium. In the case of counter-electric E , magnetic H , gravitational G fields and flows, electric current I and heat flow Q , an energy conversion coefficient of which does not exceed 1 ($m \leq 1$) is observed.

For the case of bipolar anisotropic materials, when the boundary conditions are met, energy vortices are formed, characterized by a turbulent flow pattern. Such a bipolar anisotropic material is described by a second-rank tensor $\hat{\tau}_2$. We consider the case when one of the coefficients of the tensor $\hat{\tau}_2$ is negative $\tau_{22} < 0$ ($\tau_{ii} > 0, i = 1, 3$). Turbulent energy vortices, interacting with the external environment, make it possible to obtain a conversion factor significantly greater than 1 ($|m| > 1$). In general, this significantly expands the existing capabilities and leads to the emergence of new methods and energy conversion devices created on them.

Keywords: tensor; anisotropy; metamaterial; unipolarity; bipolarity; vortex; turbulence.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2023.